

Museale strategie

BEWAAREN OM TE WEEG TE BRENGEN

BEWAAREN OM TEWEEG TE BRENGEN

ONDER
MUSUM
LTIUR
NSCHAP

INHOUD

pagina	1	Museale strategie
pagina	3	[1] Analyse
pagina	7	[2] Inhoudelijke visie: bewaren en teweegbrengen
pagina	9	[3] Continuïteit
pagina	13	[4] Beweging
pagina	17	[5] Hoe verder

BEWAREN OM TEWEEG TE BRENGEN

Museale strategie

“MUSEA VERANDEREN MENSEN, EN HELPEN MENSEN ZICHZELF TE VERANDEREN, DOOR TE LEREN. DE MANIER WAAROP DAT GEBEURT IS IN EEN MUSEUM HEEL ANDERS DAN BIJVOORBEELD OP SCHOOL. COLLECTIES VORMEN DAARBIJ ONTEGENZEGLIJK EEN ONGELOOFLIJK KRACHTIG MEDIUM. KENNIS EN CULTUUR WORDEN ZO OP EEN VOLSTREKT UNIEKE WIJZE TOEGANKELIJK GEMAAKT. MUSEA STELLEN MENSEN IN STAAT OM HUN PLAATS IN DE WERELD TE BEGRIJPEN, ÉN DE PLAATS VAN ANDEREN DAARIN. ZE PAKKEN ONWETENDHEID AAN. ZE HELPEN MENSEN RESPECT TE ONTWIKKELEN, VOOR ZICHZELF EN VOOR ANDEREN. MUSEA VERRUIMEN ONS BLIKVELD EN DOEN MENSEN BESEFFEN DAT ZE EEN KEUZE HEBBEN IN WIE ZE ZIJN EN WAT ZE DOEN.”

DAVID FLEMING, DIRECTEUR NATIONAL MUSEUMS LIVERPOOL, OVER DE MAATSCHAPPELIJKE FUNCTIE VAN HET MUSEUM VAN DE TOEKOMST, IN REACTIE OP DE RONDETAFLGESPREKKEN MUSEALE STRATEGIE

Het is tijd voor nieuw museumbeleid. Is er dan de afgelopen jaren niets gebeurd op dat terrein? Integendeel. Rijk en andere overheden hebben diverse nota's uitgebracht, regelingen gestart en accenten gelegd. Een Deltaplan voor Cultuurbehoud bracht de collecties op peil, er was veel aandacht voor doelgroepen en voor educatie, objecten zijn tentoongesteld op nieuwe plekken en ict deed zijn intrede in het museum. Nieuwe musea werden geopend, andere zijn verbouwd en veel musea hebben zich zo ontwikkeld dat ze nauwelijks meer vergelijkbaar zijn met dezelfde instituten in de jaren zeventig van de vorige eeuw. Toch was het in 1976 dat het rijk (toen het ministerie van CRM) voor het laatst een integrale visie op het museumbestel¹ formuleerde. De belangrijke museale ontwikkelingen sinds die tijd, maar ook de actuele maatschappelijke dynamiek rechtvaardigen een nieuwe kijk op de rol die een museum kan vervullen, en de bijdrage die de overheid daaraan kan leveren.

totstandkoming

In de beleidsnota *Meer dan de Som* en in de Cultuurnota 2005-2008 heb ik aangekondigd dat ik het museale beleid en bestel tegen het licht wil houden. Ook in het museale veld, bij de andere overheden en bij de Raad voor Cultuur bestaat behoefte aan een herziene museale 'strategie'. Die begint mijns inziens bij een actuele, inhoudelijke visie als basis voor het overheidsbeleid voor musea. Daaruit volgt de invulling van de rijksverantwoordelijkheid - ook in relatie tot andere overheden - en de inzet van het instrumentarium.

Met het oog op de inhoudelijke visie vonden in mei van dit jaar rondetafelgesprekken plaats met diverse vertegenwoordigers uit het museale veld, onderzoekers, cultureel adviseurs en andere deskundigen, onder meer op het gebied van erfgoededucatie. Daarin stonden de volgende vragen centraal: Wat is de rol van musea in de maatschappij, nu en in de toekomst? In hoeverre moeten en kunnen musea zich daarbij profileren door middel van heldere keuzes? En wat betekent dat voor het collectiebeleid en voor de 'Collectie Nederland'? De inzichten en (zeer uiteenlopende) denkbeelden die deze gedachtewisseling met het veld opleverde vormden mede inspiratiebron voor de visie in deze nota.

De Raad voor Cultuur heb ik advies gevraagd over de rol die het museum in de toekomst kan vervullen en over de verantwoordelijkheid van de overheid daarbij. De Raad heeft zijn

1 Museumbestel is de gangbare benaming voor het geheel van musea en ondersteunende instellingen, die samen op landelijk, regionaal en lokaal niveau het culturele erfgoed verzamelen, bewaren, bestuderen en aan het publiek presenteren (Cultuurbeleid in Nederland, Ministerie van OCenW 2002, p.100). Deze term wordt ook vaak gebruikt om de bestuurlijke verantwoordelijkheidsverdeling aan te duiden. In deze brief hanteer ik de term in de eerste, brede betekenis.

advies over museale strategie gecombineerd met het sectorspecifieke deel van het advies over erfgoedselectie (*Een vitaal museumbestel. Advies over museale strategie*, Raad voor Cultuur, september 2005). Ik onderschrijf de hoofdlijnen van het advies van de Raad en ga daar in deze brief op verschillende plaatsen nader op in.

Daarnaast heb ik een analyse laten uitvoeren van bestaande onderzoeksgegevens over museumpubliek, inclusief nog niet bereikte, potentiële bezoekers (*Onzichtbare drempels. Een analyse van het publiekspotentieel voor Nederlandse musea in het kader van het project museale strategie*, Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen, Rotterdam, 2005). Hierbij is met name gebruik gemaakt van recente cijfers van het Sociaal en Cultureel Planbureau.²

Zoals vermeld gaven diverse rijksgesubsidieerde en andere musea hun visie tijdens de rondetafelgesprekken. Daarnaast zijn de hoofdlijnen van deze museale strategie besproken met de Museumvereniging en heb ik bestuurlijk overlegd met de Vereniging van Rijks-gesubsidieerde Musea (VRM). De VRM heeft met de notitie 'De toekomst van het collectief geheugen' zijn inbreng kenbaar gemaakt.

Ook met het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) heb ik bestuurlijk overleg gevoerd. Juist omdat mijn visie het hele bestel betreft, hecht ik aan hun instemming op de hoofdlijnen daarvan.

Verder zijn de hoofdlijnen van de museale strategie besproken met vertegenwoordigers van de belangrijkste andere departementen die rijkscollecties beheren: het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit (LNV), het Ministerie van Financiën, het Ministerie van Defensie en het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

In deze brief ga ik achtereenvolgens in op:

- ⋮ een analyse van het huidige museumbestel met gesignaleerde kansen en bedreigingen, sterke en zwakke punten
- ⋮ een inhoudelijke visie op de rol van musea in de 21ste eeuw
- ⋮ de inzet van het museale rijksbeleid: continuïteit en beweging

Op basis van deze inhoudelijke uitgangspunten zal ik de invulling van het instrumentarium waar nodig verder uitwerken.

2 Cultuurminnaars en cultuurmijders. Trends in de belangstelling voor kunsten en cultureel erfgoed, SCP-publicatie 2005/7 (hierna genoemd 'SCP 2005').

BEWAREN OM TEWEEG TE BRENGEN

[1] Analyse

Als opmaat naar een actuele inhoudelijke visie wil ik kort stilstaan bij de belangrijkste maatschappelijke ontwikkelingen en kansen en bedreigingen waar musea mee te maken hebben of krijgen. Daarna volgen de sterke en zwakke punten in het huidige museumbestel dat, als inleiding op de analyse, eerst kort wordt geschetst.

museumbestel in Nederland

Met de Raad constateer ik dat Nederland een vitaal museumbestel kent. Er is een grote diversiteit aan instellingen met rijke collecties en vaak prachtige gebouwen - historisch of nieuw. Dankzij de bestuurlijk gedeelde verantwoordelijkheid voor musea in ons land is er een goed georganiseerd bestel met instellingen die zijn ingebed in hun omgeving. Musea spelen een rol in de economische dynamiek, vooral regionaal en lokaal. Andere overheden bekostigen niet alleen eigen musea, zij houden ook een belangrijk deel van de ondersteunende infrastructuur in stand. Daarbij spelen de provinciale erfgoedhuizen met de museumconsulenten een cruciale rol als aanjager en vernieuwer, en als verbindende factor in de regio. De meeste musea (en daaronder niet de minste) worden gefinancierd door gemeenten, die steeds meer werk maken van het inpassen van musea in het lokale cultuurbeleid. Het rijk (de minister van OCW) zorgt voor de rijkscollectie en de instellingen die deze collectie beheren³ en voert daarnaast een voorwaardenscheppend beleid dat zich uitstrekt over alle musea. Naast collecties in eigendom van of gefinancierd door overheden kent Nederland ook diverse particuliere musea.

Een integrale rijksvisie op het museumbeleid verscheen voor het eerst in 1976, met de nota 'Naar een nieuw museumbeleid' (ministerie van CRM). Het accent lag daarbij op het museum als instrument voor welzijnsbeleid. De nota 'Museumbeleid' (ministerie van WVC, 1985) had vooral ten doel een bestuurlijke verdeling van verantwoordelijkheden vast te leggen. Het Deltaplan Cultuurbehoud zorgde voor het inlopen van de achterstanden in de conservering van collecties. Samen met de nota 'Kiezen voor Kwaliteit' (ministerie van WVC, 1991) legde dit het accent bij behoud en daarnaast bij verzelfstandiging. In laatstgenoemde nota was ook 'participatie' een sleutelwoord én werd het begrip 'Collectie Nederland' geïntroduceerd: een afwegingskader gevormd door het totaal van de in Nederland aanwezige museale collecties. Aan het eind van de jaren negentig van de vorige eeuw werd publieksbereik opnieuw stevig geagendeerd, ditmaal door middel van doelgroepenbeleid (jongeren en allochtonen) en aandacht voor educatie. Er kwam speciale aandacht voor collectiemobiliteit en het aankoopbeleid van musea.

Musea in Nederland zijn relatief autonome instellingen. Zeker na verzelfstandiging, iets dat ook op gemeentelijk en provinciaal niveau steeds vaker voor komt. Zij kunnen dus zelf keuzes maken en hun profiel bepalen. Daarbij is een ontwikkeling zichtbaar van een traditionele taakopvatting, zoals omschreven in de definitie van de ICOM (International Council of Museums) uit 1974⁴, naar een steeds bredere en meer diverse opgave. De ICOM-defini-

3 De specifieke rijksverantwoordelijkheid voor een aantal musea is terug te voeren op het feit dat deze tot 1993 onderdeel uitmaakten van het ministerie van OCW, met als taak het museaal beheer over verschillende collecties museale voorwerpen waarvan de Staat eigenaar is, of die aan de zorg van de Staat zijn toevertrouwd. In 1993 is de minister van OCW bij Wet verzelfstandiging museale diensten gemachtigd om een aantal stichtingen op te richten, waaraan vervolgens voor een periode van dertig jaar het materieel beheer van de betreffende collecties is opgedragen bij beheersovereenkomst. Het subsidiëren van de beherende instellingen (de musea met een beheersovereenkomst, maar ook van andere musea en andere cultuurinstellingen) gebeurt via de Wet op het specifiek cultuurbeleid, in het kader van de cultuurnotasystematiek.

4 "A museum is a non-profit making, permanent institution in the service of society and of its development, and open to the public, which acquires, conserves, researches, communicates and exhibits, for purposes of study, education and enjoyment, material evidence of people and their environment."

tie wordt internationaal breed onderschreven en staat niet ter discussie als kader voor zelfregulering en voor de internationale ethische gedragscode. Echter, voor de inhoudelijke visie die mij voor ogen staat is een dergelijke opsomming van museumtaken te smal. Een groot deel van het museale veld zelf, zoals bleek uit de rondetafels en al eerder uit het beleidsplan van de VRM, hanteert dan ook steeds vaker de meer publieksgerichte missie van de Britse museumwereld.⁵ Die biedt meer ruimte voor vernieuwende werkwijzen en legt een accent op cultuuroverdracht. Ook de Raad voor Cultuur signaleert steeds meer 'paramuseale' ontwikkelingen die een belangrijke bijdrage leveren aan deze doelstellingen. Daaronder vallen het scheiden van collectiebeheer en presentatie (de Kunsthal, de Nieuwe Kerk, Hermitage aan de Amstel) en andere wijzen van cultuuroverdracht dan alleen het tentoonstellen van voorwerpen (bijvoorbeeld het interactieve verhalenproject 'Het geheugen van Oost' van het Amsterdams Historisch Museum of het beeldinstituut Imagine IC). Ik juich deze verbreding van de museale taakopvatting toe.

maatschappelijke ontwikkelingen

De Nederlandse samenleving onderging in het afgelopen decennium in snel tempo ingrijpende veranderingen. Mondiale ontwikkelingen leidden tot migratie van mensen en culturen: grote groepen 'nieuwe Nederlanders' zijn deel gaan uitmaken van onze maatschappij. De samenleving vergrijsst in hoog tempo.

Globalisering heeft de kijk op de wereld verbreed en de maatschappij is steeds verder geïndividualiseerd. Oude zuilen, traditionele verbanden en betekenissen zijn weggefallen of vervluchtigd. Gebeurtenissen op wereldniveau versterken bij veel mensen de behoefte om hun plaats in de wereld te begrijpen, nu zij niet langer kunnen terugvallen op vastomlijnde ideeën over geschiedenis, identiteit en cultuur.

Al deze veranderingen hebben grote invloed op de rol en positie van musea. Zij hebben niet alleen te maken met (potentieel) nieuwe publieksgroepen, maar ook met nieuwe manieren van kennis en informatie vergaren. Langs elektronische weg kan wereldwijd in razendsnel tempo informatie worden opgevraagd. Bovendien ligt er in onze maatschappij een grote nadruk op de vrije tijds- en beleveniseconomie, die vraagt om 'pakkende ervaringen'.

kansen

Veel van de recente ontwikkelingen bieden kansen. Het onderwijs vindt in toenemende mate de weg naar musea, ook in de vorm van structurele samenwerking met scholen. Bij educatie en bij andere vormen van publieksbereik is steeds vaker sprake van een erfgoedbrede aanpak samen met archieven, de archeologie en monumenten, of zelfs sectoroverstijgend, met bibliotheken en toeristische organisaties. Via digitalisering zijn collecties toegankelijk voor velen, en ict-toepassingen maken het museumbezoek interactiever en daarmee aantrekkelijker voor een breder publiek. Voor internationale oriëntatie en samenwerking is steeds meer aandacht, zoals bijvoorbeeld blijkt uit recente Europese afspraken over digitalisering, bruiklenen en beleid om te komen tot centrale diefstalregistratie. Een andere kans voor musea is de steeds sterker wordende roep om verdieping, betekenisgeving en identiteit. Engagement is in de wereld van kunst en cultuur langzaam bezig aan een terugkeer.⁶ Ook daar ligt voor de musea een grote uitdaging.

bedreigingen

De geschetste ontwikkelingen houden voor musea ook bedreigingen in. Bezoekcijfers zijn de afgelopen jaren redelijk constant gebleven, maar in de toekomst dreigt een daling. Het hogere opleidingsniveau van de bevolking is niet verzilverd in de vorm van een grotere toeloop naar musea. Dat is onder meer te verklaren door een grotere competitie om de beschikbare vrije tijd (SCP 2005). Diezelfde competitie speelt bij de vergrijzende bevolking: hoewel veel hoog opgeleide senioren na hun pensioen over meer vrije tijd kunnen beschikken zal het museumbezoek daardoor naar verwachting niet stijgen. Museumbezoek onder diverse allochtone groepen is weliswaar iets toegenomen, maar ligt toch nog

5 "A museum is part of society's collective memory. A museum acquires, documents, preserves and communicates objects and other evidence of human culture and environment. It develops and promotes knowledge and offers experiences appealing to all our senses. It is open to the public and contributes to the development of society. The purpose of the museum is knowledge for the citizens."

6 Zie ook *Kunst en engagement* (Boekman nr. 64, 2005).

ruim onder dat van autochtonen (SCP 2005). Allochtonen én jongeren, zo blijkt uit het onderzoeksrapport van Ranshuysen, voelen zich niet of nauwelijks aangesproken door de gevestigde cultuur en het aanbod van culturele instellingen, maar zijn georiënteerd op de eigen subcultuur. De 25-35 jarigen zijn notoire 'museummijders'.

Sociale drempels en kennisdrempels worden steeds hoger: museumbezoek is voor veel groepen in de samenleving absoluut niet vanzelfsprekend (Ranshuysen 2005). Minder bezoekers betekent minder inkomsten, terwijl musea ook te maken hebben met oplopende kosten (door bijvoorbeeld arbo- en veiligheidseisen). Dat maakt moeilijke en op efficiency gerichte keuzen binnen de bedrijfsvoering noodzakelijk. Tegelijkertijd bestaat de vrees dat meedoen in de race om het publiek kan leiden tot 'verpretparking'.

De diversiteit en rijkdom aan instellingen die de Nederlandse museumsector kenmerken, draagt ook het gevaar van versnippering in zich. Ons land kent een relatief hoge museum-dichtheid: ruim 800 musea op 16 miljoen inwoners.⁷ Het is zaak bij een dergelijk aantal de kwaliteit van het museumbestel als geheel te blijven bewaken - ook omdat de subsidie-spoeling steeds dunner wordt.

de kracht van het museum

Musea hebben een aantal zeer sterke punten. Essentieel is dat musea door de kennis over en presentatie van authentieke voorwerpen bezoekers kunnen laten beleven, ervaren en leren. Daarnaast zijn museale objecten bijzonder, omdat ze verschillende lagen van betekenis in zich bergen. Objecten figureren in meer dan één context: door de verschillende betekenislagen in de presentatie aan bod te laten komen worden complexe culturele, historische en maatschappelijke verbanden verduidelijkt. Hierin onderscheiden musea zich duidelijk van andere vormen van vrijetijdsinstellingen, waar het genereren van 'een belevenis' centraal staat. Zoals in de rondetafelgesprekken werd opgemerkt, komt de toegevoegde waarde van een museum voor het publiek voort uit de kennis van de objecten, de collectie als geheel en de kracht van het verhaal.

Uit het onderzoek naar publiekspotentieel (Ranshuysen 2005) kwam nog een ander sterk punt van musea naar voren: de menselijke factor. Hoewel steeds meer informatie via digitale dragers wordt overgebracht (met alle voordelen van dien) blijft er bij bezoekers behoefte aan persoonlijke interactie. Rondleidingen, demonstraties, *living history*, *hands-on* en andere doe-activiteiten scoren vooral hoog bij onervaren museumbezoekers. Die zijn, zo blijkt, niet alleen op zoek naar vermaak, maar juist ook naar ontwikkeling, kennis en informatie.

de kwetsbaarheid van het museum

Ondanks de kracht van musea blijkt het in de praktijk toch lastig de uitdagingen die er liggen op te pakken. De rondetafels brachten verschillende oorzaken op tafel en ook de Raad constateert een aantal zwakke punten in het bestel en bij de musea zelf. Zonder te willen generaliseren en de inspanningen van koplopers teniet te doen, noem ik hieronder een aantal belemmeringen:

- ⋮ Weinig musea maken bewuste keuzes in wat zij doen en voor wie ze dat doen. Soms blijken keuzes lastig omdat een museum aan teveel wensen wil of moet voldoen. De keerzijde daarvan is dat musea steeds meer op elkaar gaan lijken in hun pogingen om het grote publiek te trekken, een gevaar waarop ook de Raad voor Cultuur wees in zijn sectoranalyse *Musea (Vooradvies 2005-2008, Cultuur, meer dan ooit, 2003)*.
- ⋮ Het blijkt dat veel musea, al hun inspanningen ten spijt, nog steeds onzichtbare drempels opwerpen voor zowel publiek als voor degenen die (nog) geen musea bezoeken. Echt doelgroepgericht werken gebeurt weinig en musea verdiepen zich niet altijd voldoende in wat het (potentiële) publiek beweegt (Ranshuysen 2005). Dat kan variëren van de behoefte aan kinderactiviteiten waar ook (groot)ouders bij worden betrokken tot klantvriendelijkheid en goede begeleiding voor niet-ervaren museumbezoekers. Niet alle musea zijn ertoe bereid het publiek centraal te stellen en soms ontbreekt het daartoe aan de juiste competenties.

7 Europese cijfers laten zien dat Nederland daarmee in de subtop zit: met name de Scandinavische landen scoren hoger (*A Guide to European Museum Statistics*, European Group on Museum Statistics, Materialien aus dem Institut für Museumskunde, Sonderheft 3, Berlin, 2004). Daarbij moet wel worden aangetekend dat de definitie van een museum in de nationale statistieken verschillend wordt gehanteerd. Overigens is een opvallende conclusie van deze statistieken dat het aantal musea in Nederland afneemt (terwijl de uitgaven aan musea stijgen). Dit in tegenstelling tot het wijdverspreide idee of gevoel dat het aantal musea juist groeit.

- ⋮ Veel musea vinden het moeilijk de eigen instelling te ontstijgen. Ook de Raad constateert isolement, en pleit voor veel sterkere inbedding in nationale en internationale, maatschappelijke en professionele structuren. De toch nog vaak naar binnen gerichte houding van musea, van oorsprong gericht op de zorg voor de eigen collectie, staat onderlinge samenwerking of allianties met andere sectoren in de weg. Dat geldt onder meer voor afstemming van collectiebeleid (verwerven, afstoten, selecteren), programmering en het delen van kennis. Daardoor vertoont de museumsector als geheel weinig samenhang.
- ⋮ Collecties zijn publiek bezit - musea zijn daar de beheerders van. Toch, zo signaleert de Raad, wordt juist over de collectietaak maar weinig verantwoording afgelegd. Op afstoten - ook als het zorgvuldig gebeurt - rust nog steeds een onnodig taboe. Daarnaast dreigt de kennis over de eigen collectie af te nemen.
- ⋮ Cultureel ondernemerschap wordt door steeds meer musea onderschreven, maar komt in de praktijk weinig uit de verf. De afhankelijkheid van subsidies is nog steeds groot, zelfs als rekening wordt gehouden met het feit dat niet alle musea(le taken) voor private financiering in aanmerking komen. Ook het feit dat grote investeringen soms afketsen omdat subsidies na vier jaar weer ter discussie staan kan cultureel ondernemersschap dwarsbomen. In een aantal gevallen lijkt het evenwel ook te ontbreken aan de juiste competenties. Goed bestuur en toezicht kunnen hierin een rol spelen.

BEWAREN OM TEWEEG TE BRENGEN

2 Inhoudelijke visie: bewaren en tweebrengen

In hun aard zijn musea uniek. Enerzijds zijn het op continuïteit gerichte instellingen die objecten bewaren en beheren voor toekomstige generaties, anderzijds instituten die met hun collecties betekenissen overdragen en mensen inzicht geven in historische en actuele ontwikkelingen in de maatschappij. In de rondetafelgesprekken werd geconstateerd dat de nadruk in de museale taakopvatting is verschoven van 'bewaren' naar 'tweebrengen'. Ook de Raad geeft in zijn advies aan dat musea een tweeledige taak hebben: hun bestaan wortelt in het verwerven en beheren van collecties, maar hun bestaansrecht baseert zich op de manier waarop zij hun collecties inzetten voor de samenleving. Ik deel deze opvatting en zie, net als de Raad, cultuur- en kennisoverdracht in de toekomst als de belangrijkste functies van het museum. Het gaat hier nadrukkelijk om een op de maatschappij gerichte taak, die steeds meer aandacht vraagt.

In een samenleving als de onze, gekenmerkt door een grote diversiteit aan culturen, globalisering, individualisering, en vluchtigheid van kennis, hebben mensen meer dan ooit behoefte aan het begrijpen van die samenleving en hun eigen plaats daarin. Het museum fungeert als ons collectieve geheugen, waar 'wie wij zijn' - onze kunst, cultuur en geschiedenis, ook die van nieuwkomers - zichtbaar wordt. In die zin heeft het museum in de loop der tijd steeds bijgedragen aan de identiteitsvorming van groepen en individuen. Maar het museum kan en moet meer zijn dan een opslagplaats van herinneringen die uitsluitend verwijzen naar wat is geweest. Objecten en opstellingen in een museum blijven steken in hun fysieke presentatie als er geen actuele of kritische betekenissen mee worden gegeneereerd.

keuzes maken

Voor musea betekent dat (onder meer) dat zij zich moeten afvragen op welke manier zij het beste inhoud en uitwerking kunnen geven aan een actieve maatschappelijke rol. Musea moeten, zoals de Raad voor Cultuur het omschrijft: 'hun banden met de samenleving bestendigen en permanent vernieuwen'. De eigen kracht en mogelijkheden van het museum vormen dan steeds de basis voor het inkleuren van de maatschappelijke rol. Deze rol is gerelateerd aan de missie en doelstellingen van een museum, het type collectie, maar ook aan de omgeving waarin het museum functioneert en de doelgroepen en activiteiten die daaruit voortvloeien. Het ene museum kan er voor kiezen vooral educator te zijn, waar het andere nadrukkelijk wil functioneren als podium voor maatschappelijk debat, als ankerpunt voor reflectie, als werkplaats voor experimenten et cetera. Op deze manier dienen musea in de toekomst duidelijke keuzes te maken, waarmee zij zich helder positioneren richting (potentieel) publiek, binnen de museale wereld, het bredere erfgoedveld en naar potentiële samenwerkingspartners. Een dergelijke handelwijze zal bijdragen aan de differentiatie in het museale veld, zodat een in alle opzichten rijke variëteit in aanbod gewaarborgd blijft en bezoekers daadwerkelijk een keuze hebben.

Het museum is bij uitstek de plaats waar cultuur door mensen 'gedeeld' kan worden en ontmoetingen tussen verschillende culturen plaatshebben. Waar identiteit niet als een statisch, onveranderlijk gegeven wordt gepresenteerd, maar in zijn historische en maatschappelijke verschijningsvormen steeds opnieuw betekenis krijgt. Een thema als 'identiteit' is overigens in veel regio's en steden vaak al langer de drager onder het erfgoedbeleid. Op basis van de rijkdom en pluriformiteit van hun collecties moeten musea in staat worden geacht verschillende verhalen over en visies op cultuur, geschiedenis en identiteit op een zodanige manier te presenteren dat bezoekers, zeker ook jongere bezoekers, wor-

den uitgenodigd om tot eigen conclusies en keuzes te komen. Dit impliceert ook dat musea 'inclusief denken'⁸: zich actief inspinnen om brede groepen in de samenleving te bereiken door nieuwe museumeducatieve concepten te ontwikkelen en maximaal toegankelijk te zijn.

Aansluiten bij steeds meer gefragmenteerde publieksgroepen, veranderde verwachtingen van bezoekers en snel wisselende contexten. Het vraagt van musea dynamiek in de wijze waarop zij bezoekers en nieuw publiek aanspreken en bij hun collecties en activiteiten betrekken. Dat kan zich vertalen in doelgroepgerichte presentaties - reëel en virtueel -, interactieve en educatieve begeleiding of het betrekken van publieksgroepen bij het totstandkomen van presentaties en activiteiten, maar ook in creatieve samenwerking met andere musea of partners van buiten, binnen de eigen muren of op verrassend andere plaatsen. Ik vind het van groot belang dat musea daarbij inspelen op uiteenlopende groepen in de maatschappij. Kinderen met hun ouders, leerlingen uit verschillende onderwijstypen, jongeren, 55-plussers, nieuwe Nederlanders: het bereiken van al deze groepen vergt van musea bewust maatwerk en duidelijke keuzes. Zo kan ook het publiek dat nog niet komt worden verleid tot een kennismaking. Dat wil niet zeggen dat iedereen het museum moet bezoeken - er zullen altijd mensen zijn die ervoor kiezen om niet naar een museum te gaan. Waar het mij om gaat is dat iedereen, onder meer door educatie, de kans krijgt om musea te leren kennen. Ik zie het als mijn taak te stimuleren dat musea die kans bieden en dat de drempel voor museumbezoek zo laag mogelijk is. Een 'levend' museum dat midden in de maatschappij staat is in mijn ogen een instituut dat bewaart om teweeg te brengen. Onder 'teweegbrengen' versta ik niet een eendimensionale 'vorming' van bezoekers, maar voor diverse publieksgroepen mogelijkheden scheppen voor kennisverwerving, reflectie, verdieping en inspiratie.

continuïteit en beweging

Collecties weerspiegelen dat wat we het bewaren waard vinden en ook aan volgende generaties willen overdragen. Juist in de kennis over en een goed beheer van de collectie ligt de continuïteit van het museum. Het accent dat ik leg bij wat musea met hun collectie teweegbrengen, betekent niet dat ik de collectiefunctie minder belangrijk vind. Integendeel, ook het rijk dient, net als andere eigenaren, goed voor zijn collectie te zorgen. Ik zie het als de taak van het rijk om de continuïteit waar nodig te garanderen, maar zeker ook andere museale taken te stimuleren, opdat 'bewaren' leidt tot 'beweging' en zo tot 'teweegbrengen'.

Velen, niet in de laatste plaats musea zelf, ervaren een spanningsveld tussen bewaren en teweegbrengen, alsof de zorg voor de collectie beweging en verandering in de weg staat. Die spanning lost op in het besef dat het niet gaat om een keuze tussen maar om de combinatie van de hoogst mogelijke standaard voor collectiebeheer en het verzamelen van kennis met een verhoogde aandacht voor de wensen van zoveel mogelijk verschillende publieksgroepen. De vrees voor het museum als amusementspaleis deel ik daarom niet, voor het museum als verheven cultuurtempel kies ik evenmin. Tussen deze twee uitersten zullen musea, vanuit hun kracht en unieke positie, zelf een evenwicht vinden.

Met 'teweegbrengen' als uiteindelijk doel zet ik op verschillende manieren in op het versterken van zowel continuïteit als beweging. De maatregelen en acties worden hierna in aparte paragrafen uitgewerkt.

8 Inclusief is de letterlijke vertaling van de Engelse term 'inclusive'. *Social inclusion* - soms vertaald met sociale samenhang - is een belangrijk beleidsdoel van de Labourregering. De tegenpool is sociale uitsluiting (*exclusion*), een term die men hanteert in plaats van het woord armoede, om aan te geven dat achterstelling niet alleen een economische maar ook een sociale en culturele component heeft. Al sinds de jaren tachtig is er in het Verenigd Koninkrijk aandacht voor museale activiteiten die tot doel hebben om nieuwe bezoekers op nieuwe manieren 'in te sluiten'. Zie M. de Vreede (red.), *Blauwdruk. Vier musea en social inclusion*, Museumvereniging, 2005, p. 33-34.

BEWAREN OM TEWEEG TE BRENGEN

[3] Continuïteit

Onder de noemer 'continuïteit' wil ik de zorg voor de rijkscollectie plaatsen, die ik beschouw als een belangrijk middel voor musea bij het vervullen van hun maatschappelijke rol. Daarnaast wil ik (generieke) maatregelen treffen om het collectiebeleid van alle musea beter op elkaar af te stemmen.

collecties van rijk, provincies en gemeenten

Museale collecties van nationaal belang zijn niet alleen aan de zorg van het rijk toevertrouwd, maar ook in beheer bij andere overheden. Provincies en gemeenten nemen die verantwoordelijkheid doorgaans heel serieus en er is dan ook weinig reden om dat te veranderen. Dat neemt niet weg dat de huidige verdeling en met name de samenstelling van de rijkscollectie historisch gegroeid is: deze weerspiegelt niet per definitie alles dat van nationaal belang is.⁹

De Raad voor Cultuur acht het terecht dat de rijksoverheid er niet naar streeft alle roerende goederen van nationaal belang in eigendom over te nemen of directe verantwoordelijkheid te nemen voor het beheer daarvan. Een dergelijke centralistische beweging zou niet passen bij de bestuurlijke samenwerking die dit kabinet voorstaat. Anders dan bij de podiumkunsten is spreiding van rijksgesubsidieerde musea over Nederland geen beleidsdoel op zich. Het gaat om het totale bestel, de optelsom van rijkscollectiebeherende instellingen, musea van gemeenten en provincies en van particulieren. Of zoals de Raad het formuleert: 'bestuurlijke en financiële verantwoordelijkheid moet in principe liggen bij de gemeenschap waartoe het museum behoort', het rijk heeft daarbij een complementaire functie.

Vanuit deze complementaire rol financier ik niet alleen het beheer van rijkscollecties, maar ook diverse andere activiteiten van verschillende museale instellingen. De nieuwe cultuurnotasystematiek¹⁰ biedt kansen, omdat daar een helder onderscheid wordt gemaakt tussen langlopend subsidieperspectief voor instellingen die een rijkscollectie beheren (continuïteit) en subsidies voor andere activiteiten van een grotere groep musea (beweging).

musea in de cultuurnota

De nieuwe cultuurnotasystematiek maakt een onderscheid in verschillende subsidierangementen, waar voorheen alle instellingen op dezelfde wijze werden beoordeeld en gesubsidieerd.

Voor musea met een rijkscollectie¹¹ komt er een langjarig subsidieperspectief. Het gaat daarbij om alle instellingen waarmee het rijk een beheersovereenkomst heeft afgesloten. Met deze overeenkomsten is het ordelijk dagelijks beheer van de betreffende collecties (waartoe ik gehouden ben op grond van de Comptabiliteitswet 2001) feitelijk in handen gelegd van de museale beheerstichtingen. De beheersovereenkomst (die een looptijd kent van 30 jaar) beschouw ik als een hard criterium voor langlopend subsidieperspectief. Hoe die langlopende financiering precies wordt ingevuld en welk deel van het huidige cultuur-

9 De termen 'nationaal belang' en 'nationale betekenis' worden vaak door elkaar gebruikt. In mijn adviesaanvraag erfgoedselectiebeleid heb ik 'nationale betekenis' gehanteerd vanwege de connotatie met identiteit. De Raad voor Cultuur verwierp deze term, ten gunste van het begrip 'representativiteit'. Het streven naar een representatief bestand van (in dit geval) museaal erfgoed (de Collectie Nederland) is dan van nationaal belang en een gedeelde verantwoordelijkheid. Nationaal belang is dus niet gelijk aan rijksverantwoordelijkheid. Het eigendom (in dit geval van collecties) is wél gekoppeld aan primaire verantwoordelijkheid. In mijn nota over erfgoedselectiebeleid (2006) ga ik hier nader op in.

10 Zie de contourennota 'Verschil maken. Herijking Cultuurnotasystematiek' (ministerie van OCW, 2005).

11 Onder 'rijkscollectie' wordt verstaan collecties die eigendom zijn van de Staat, of die aan de zorg van de Staat zijn toevertrouwd. Zie ook voetnoot 3.

notabudget voor de museale sector daar straks mee gemoeid zal zijn wordt momenteel uitgewerkt. Ik reken daartoe in ieder geval de nu bestaande langlopende verplichtingen en afschrijving van investeringen.

Een aantal instellingen met een beheersovereenkomst heeft een bijzonder karakter. Het gaat daarbij om instellingen die niet alle museale functies volwaardig uitvoeren (onder meer enkele kastelen, Huis Doorn en het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie). Ik zal voor deze instellingen maatwerk hanteren binnen de categorie met langlopend subsidieperspectief. Daarmee geef ik gehoor aan het advies van de Raad om wat hij omschrijft als 'opengestelde monumenten' niet langer te behandelen als waren het musea.

Er zijn vier musea die geen beheersovereenkomst met het rijk hebben, maar waar het rijk al vijftien jaar of langer zorg draagt voor het beheer van de collectie. Dat betreft Teylers Museum, het Joods Historisch Museum, het Princessehof en het Afrika Museum. Strikt gereedeneerd vallen zij niet binnen de criteria voor langlopend subsidie omdat het rijk met deze instellingen geen beheersovereenkomst heeft afgesloten. Hier is sprake van een historische gegroeide situatie en mede vanwege de afspraken die daaraan ten grondslag liggen maak ik voor deze gevallen een uitzondering. Ik zal de zorg voor die collecties overigens alleen continueren wanneer die kan worden geformaliseerd en zoveel mogelijk gelijk getrokken met de bepalingen in de beheersovereenkomst. Dit betekent onder meer inspectie door de sector Collecties van de Erfgoed Inspectie.

Financiële verantwoordelijkheid voor het beheer van een collectie kan niet vrijblijvend voor een korte periode worden aangegaan, maar heeft altijd een langlopend karakter. Buiten het langlopende subsidiearrangement zal ik dus niet langer collectiebeheer financieren. Dat is een taak van de eigenaar. De andere subsidiecategorieën (subsidieplan en fondsen en programma's) zijn bedoeld voor alle andere museale activiteiten die passen binnen het beleid. Dit uitgangspunt creëert volop mogelijkheden voor diverse musea, ook instellingen die in de oude situatie nooit voor rijkssubsidie in aanmerking kwamen. Niet alleen voor reeds bewezen kwaliteit maar ook voor experimenten en innovatie, niet alleen voor bestaande status maar ook voor nieuwe initiatieven. Dat past bij waar ik accenten wil leggen; in de paragraaf 'beweging' ga ik daar nader op in. Musea die nu via de Cultuurnota subsidie krijgen vanwege een specifieke beleidsprioriteit of voor een bepaalde activiteit kunnen straks terecht bij de Mondriaan Stichting, die immers ook meerjarige subsidies kan verlenen. Ik zal daarover met het fonds nadere afspraken maken.

Bij de musea met een langlopend subsidieperspectief hoort ook een ander beoordelingsregime dat zich uitstrekt tot meer dan de collectietaak alleen. Musea zullen doelen en prestaties scherper moeten formuleren, binnen een passend profiel. Daarnaast wil ik door middel van (internationale) visitatie het feitelijk functioneren van musea op alle onderdelen toetsen, rekening houdend met gangbare kwaliteitsnotities op het terrein van collectiebeheer, publieksactiviteiten en andere museumtaken. Het gaat daarbij om vergelijking met soortgelijke musea, ook niet-rijksge subsidieerde en waar mogelijk en relevant internationaal. Een dergelijk oordeel is vervolgens openbaar. Over de aanpak van de visitatie zal ik nader overleggen met de VRM.

Mede in het kader van Cultuur en Economie wil ik mij inzetten voor het stimuleren van cultureel ondernemerschap. Daartoe streef ik onder meer naar het wegnemen van barrières die musea belemmeren om effectief samen te werken met private bedrijven. Varianten die daarbij een rol kunnen spelen zijn onder meer publiek-private samenwerking, combinaties van commerciële en niet-commerciële organisatie-onderdelen en vormen van maatschappelijk ondernemen. Daarnaast zal een nieuwe organisatie worden gestart die cultuurmecenaat stimuleert en ondersteunt.¹² Voor musea kan dit bijvoorbeeld betekenen dat er specifieke 'bedrijfsmecenaatsprofielen' ontwikkeld worden, waardoor de aansluiting tussen het bedrijfsleven en musea wordt versterkt.

12 Zie de brief over cultuur en economie (Ons Creatieve Vermogen, oktober 2005) die ik samen met de bewindslieden van Economische Zaken aan de Tweede Kamer heb gestuurd.

rijkscollectie - Collectie Nederland

Omdat langlopend subsidieperspectief straks gekoppeld is aan beheer van de rijkscollectie vind ik het moment gekomen om deze collectie tegen het licht te houden. Collectiebeleid (verwerven, selecteren en afstoten) is een eigen verantwoordelijkheid van museumdirecteuren, waar voor mij periodiek herijken van de eigen collectie, in afstemming met andere musea, bij hoort. Hierover zal ik met de musea afspraken maken.

Daarnaast wil ik de rijkscollectie herijken in het licht van de 'Collectie Nederland'. Het Instituut Collectie Nederland (ICN) zal daarbij een belangrijke rol spelen door het opstellen van een waardestellend kader, ook in relatie tot de 'Erfgoedbalans' (stand van zaken en ontwikkelingen van collecties in Nederland). De aanpak die door het ICN is gehanteerd bij het waardestellend kader voor mobiel erfgoed, waarbij breed draagvlak werd gecreëerd door het consulteren van beheerders en andere betrokkenen en deskundigen, strekt daarbij tot voorbeeld. Bij de herijking speelt de inhoudelijke vraag of de collectie, gezien de veranderende samenleving, nog representatief is en of er in dat licht sprake is van lacunes of overlap. De positie van nieuwe verzamelgebieden, zoals immaterieel erfgoed en mobiel erfgoed, wordt in deze herijking meegenomen. Ik wil verder bezien of het mogelijk is de rijkscollecties bij andere departementen mee te wegen. De herijking van de museale collecties is gerelateerd aan het bredere erfgoedselectiebeleid, waarover ik de Kamer in 2006 zal informeren. Een onderzoek naar de precieze juridische status van de rijkscollecties onder mijn departement is reeds gestart.

Naast de inhoudelijke vraag naar representativiteit van de collectie speelt de kwestie van de vernieuwing van het beheerssysteem voor de gehele rijksoverheid. Met mijn brief van 12 juli 2005 over de museale collecties van het rijk heb ik u daarover geïnformeerd (Tweede Kamer 2004-2005, 274470 nr. 2).

Met IPO en VNG heb ik gesproken over de mogelijkheden voor het waarderen van (deel)collecties bij musea in gemeenten en provincies. De verwachting is dat het de positie van gemeentelijke en provinciale musea kan versterken wanneer aan (potentiële) bezoekers duidelijk wordt gemaakt dat een (deel van een) collectie van grote betekenis is. Die waardering kan zo bijdragen aan publieksbereik in de regio. Ik denk daarbij niet aan een totale landelijke inventarisatie, maar aan een op verzoek van de collectie-eigenaar te verrichten waardestelling. De mogelijke kosten moeten zo beperkt mogelijk worden gehouden en komen voor rekening van de aanvrager. Ik zie een dergelijke waardestelling overigens niet als een rijkstaak, maar als een opdracht aan een onafhankelijke commissie van deskundigen, die over een stevig draagvlak in de sector beschikt. Ik zal in overleg met de sector en met IPO en VNG kijken naar de uitvoerbaarheid en nadere invulling van deze versterking van lokaal en provinciaal publieksbereik.

collectiebeleid afstemmen

Collectiebeleid (verwerven, selecteren en afstoten) werpt vooral vruchten af als de keuzes worden afgewogen in het grotere geheel van de 'Collectie Nederland'. Door overlap en dubbeling tegen te gaan worden afzonderlijke collecties sterker en kunnen betrokken musea zich beter profileren. Dat vraagt om onderlinge afspraken en dus om een open en toegankelijke, op samenwerking gerichte houding van musea. Tijdens de rondetafels werd duidelijk dat samenwerking vaak wel plaatsheeft in de sfeer van de 'back office', maar niet op kerntaken als aankopen en programmering of het delen van kennis over collecties. Een goed voorbeeld van samenwerking op dit terrein is de Stichting Volkenkundige Collectie Nederland, waarin de volkenkundige musea de handen ineen hebben geslagen. Ook bij de natuurhistorische musea is een dergelijke beweging zichtbaar. De resultaten van MusIP (Museum Inventarisatie Project), een door rijk, gemeenten en provincies gefinancierd overzicht op deelcollectieniveau, wil ik betrekken bij het beter afstemmen van collectiebeleid.

Om samenwerking te stimuleren zal ik in ieder geval met andere overheden en internationaal afspraken maken over niet verzekerde uitlening van museale objecten, parallel aan een voortgezet behartigen van het onderwerp collectiemobiliteit binnen de EU.

Daarnaast wil ik afstemming op het terrein van collectiebeleid verder stimuleren, in overleg met andere overheden, de koepelorganisaties (VRM, NMV en LCM) en de Mondriaan Stichting. Dat betekent onder andere het verbinden van afstemming als voorwaarde aan de bestaande aankoopregeling en dus een kritische kijk op aankoopplannen. Ook in de toe-

komstige subsidievoorwaarden en afspraken met musea zal afstemmen van collectiebeleid zwaarder gaan wegen - de collectieplannen die musea nu al maken zullen daarbij een rol spelen .

BEWAREN OM TEWEEG TE BRENGEN

4] Beweging

Met de collectie als het kapitaal van het museum gaat het mij om wat musea met dit bezit doen. Onder 'beweging' rangschik ik alle mogelijkheden waarop ik musea, met of zonder rijkscollectie, kan stimuleren om de banden met de maatschappij te verstevigen en maatschappelijk de rol te vervullen die van ze wordt verwacht. Ieder museum vult die opdracht op eigen wijze in. Met de Raad verwacht ik van de musea dat ze dat doen door de eigen kracht te combineren met de vraag van het publiek, door over de grenzen van de eigen instelling en de eigen sector heen te kijken en vanuit professionaliteit in bedrijfsvoering en bestuur. Dit impliceert dat musea keuzes maken en positie kiezen en dat die keuzes doorwerken in alle museale taken. Een museumstrategie (in tegenstelling tot een museale strategie) zal elk museum voor zichzelf moeten ontwikkelen, op basis van de collectie en in afstemming met zijn omgeving. Daaruit vloeit onder meer een selectie van publieksgroepen en activiteiten voort. Een maatschappelijke bijdrage van een kunstmuseum zal anders uitvallen dan die van een natuurhistorisch of cultuurhistorisch museum.

musea in de cultuurnota

Waar 'continuïteit' is gewaarborgd met het langlopende arrangement voor de rijkscollectiebeherende instellingen, zit de 'beweging' in de diversiteit aan andere arrangementen: vierjarige subsidies, project- en activiteitensubsidies bij de fondsen en programma's (al dan niet opgezet met andere partners). Hier is ruimte voor innovatie, samenwerkingsprojecten, experimenten en beleidsprioriteiten. Dit past bij het accent dat ik wil leggen op cultuur- en kennisoverdracht door alle musea.

Op dit moment is de financiële ruimte om hier nieuwe impulsen te geven beperkt. Wel is het de bedoeling om in de nieuwe cultuurnotasystematiek meer ruimte te scheppen voor programma's en voor arrangementen die zijn gericht op vraagfinanciering (zoals intendanten of programmeurs). Maar ook lopende programma's, zoals Cultuur en School, het Actieplan Cultuurbereik, de publieksregeling en de regeling Cultureel Erfgoed Minderheden van de Mondriaan Stichting, sluiten al goed aan bij de voor musea gedachte maatschappelijke opdracht.

Binnen de beschikbare ruimte wil ik in ieder geval aandacht geven aan vernieuwing, experiment en excellente uitvoering van museumtaken door alle musea, op het vlak van publiek en meer in het bijzonder diversiteit, educatie en de canon. Op deze terreinen krijgen cultuur- en kennisoverdracht en de maatschappelijke rol van musea het beste vorm. Het gaat dan onder meer over het toekennen van nieuwe betekenissen aan collecties, het in perspectief plaatsen van het begrip identiteit, de actualiteit voorzien van een historische context, het verduidelijken van een gedeelde culturele achtergrond en het versterken van historische, culturele en maatschappelijke kennis over ons land. Dat kan bijvoorbeeld via aantrekkelijke programma's voor jongeren en andere doelgroepen, kortom door de publieksfactor centraal te stellen. Waar mogelijk zal ik met dit doel voor ogen prioriteiten binnen de bestaande kaders of op zoek gaan naar nieuwe financieringsmogelijkheden.

musea en publiek

De Mondriaan Stichting ondersteunt vernieuwende presentaties en andere publieksactiviteiten van musea. Met deze publieksregeling krijgt de ontwikkeling van experimenten en voorbeeldprojecten een kans. Veel musea weten echter nog niet precies wat de behoeften van hun (potentiële) bezoekers zijn. Daarbij komt dat interesses, wensen en behoeften van verschillende publieksgroepen uiteenlopen en zelfs haaks op elkaar kunnen staan (Ranshuysen 2005).

Dat betekent dus dat musea ook bij publieksbereik keuzes zullen moeten maken. Inspelen

op diverse segmenten van (potentieel) publiek heeft niet alleen gevolgen voor de inrichting van exposities, maar ook voor marketing, communicatie en andere aspecten die bijdragen aan klanttevredenheid. Aan het onderwerp 'publieksbereik' zal ik voorrang geven bij het prioriteren binnen bestaande budgetten. Indien mogelijk (via herprioritering binnen bestaande budgetten) wil ik de publieksregeling van de Mondriaan Stichting uitbreiden, ook met het oog op delen van kennis.

musea en diversiteit

De opdracht aan musea om bruggen te slaan naar de maatschappij brengt ook de verantwoordelijkheid met zich mee vorm te geven aan diversiteitsbeleid. Mijn huidige beleid is daar al op gericht en werpt zijn vruchten af, maar dit onderwerp blijft, nationaal én internationaal, hoog op de agenda staan. Als het gaat om cultuur en diversiteit leg ik de nadruk op inclusiviteit, dat wil zeggen beleid dat recht doet aan het 'insluiten' van alle burgers. Musea spelen daarin een rol door het belichten van zowel de Nederlandse geschiedenis in al zijn facetten als van de interculturele dimensies daarbij. Een goed voorbeeld van een vernieuwende aanpak én samenwerking is het project 'Blauwdruk' (Zcala, Natuurmuseum Brabant, Amsterdams Historisch Museum en Museum Jan Cunen), dat ideeën heeft opgeleverd die ook door andere musea kunnen worden toegepast. Een voorbeeld van een 'klassiek museum dat nieuwe wegen inslaat gebaseerd op de problemen van de huidige samenleving' (juryrapport Europees Museum van het jaar 2005) is het Nederlands Openluchtmuseum. Zo wordt bijvoorbeeld in de Molukse barak die het museum in 2003 aankocht de komst van Molukkers naar Nederland weer tot leven gebracht in het interieur, aan de hand van videobeelden en door verhalenvertellers uit de gemeenschap zelf. Daarnaast ontvangt een aantal musea (zoals het Bijbels Openluchtmuseum, Tropenmuseum junior en het Wereldmuseum) rijkssubsidie vanwege hun gerichte inspanningen op het gebied van diversiteit.

Bij het ingaan van de nieuwe cultuurnotaperiode heb ik bij alle fondsen budget geormerkt voor diversiteitsdoelstellingen. Met de huidige regeling 'Cultureel Erfgoed Minderheden' ondersteunt de Mondriaan Stichting al instellingen die materieel en immaterieel erfgoed van minderheden verzamelen, onderzoeken en toegankelijk maken. Maar interculturele en 'inclusieve' doelstellingen vragen om innovatieve werkwijzen die alle museumtaken raken. Dat vergt kennis van wat verschillende groepen aanspreekt en wat hun behoeften en wensen zijn. Ik daag alle musea - niet alleen de volkenkundige en de cultuurhistorische, zoals de Raad suggereert, maar ook de kunstmusea - uit om diversiteitsbeleid te ontwikkelen en te verankeren in het reguliere beleid. Dat geldt zowel voor de collectie en collectieontsluiting, als voor presentatie, educatie, marketing en personeelsbeleid. Internationale samenwerking met herkomstlanden moedig ik aan. Ook besturen en raden van toezicht van musea behoren een afspiegeling te zijn van de samenleving, zoals al geruime tijd wordt benadrukt in de aanbevelingen voor Cultural Governance.

Voor de visitatie en in nieuwe vormen van resultaatafspraken wordt de wijze waarop musea diversiteit realiseren een belangrijk aspect.

musea en educatie

Bewustwording, kennisverwerving en de ontwikkeling van beoordelingsvermogen en creatief vermogen dragen bij aan de ontplooiing van ieder mens. Musea kunnen daarbij bewust inspelen op doelgroepen: dat is educatie in brede zin. Voor veel musea vormt educatie een vanzelfsprekende taak en zij hebben vaak een lange traditie op dit vlak. Met het oog op de brug naar de maatschappij krijgt de educatieve functie een nieuwe urgentie.

Deze brief begint met het citaat: 'Musea veranderen mensen en helpen mensen zichzelf te veranderen, door te leren'. Door leren mensen veranderen, of beter gezegd toerusten, is de kerntaak van scholen. Daarom krijgt de brug tussen scholen en culturele instellingen, zoals musea, speciale aandacht in het overheidsbeleid.

Culturele bagage is onmisbaar in de persoonlijke ontwikkeling van kinderen en jongeren. Daarom wordt via het project Cultuur en School ingezet op het vertrouwd maken van leerlingen met kunst en cultureel erfgoed. Dat sluit aan bij ontwikkelingen in het onderwijs, waar leren in een betekenisvolle omgeving steeds belangrijker wordt. Het belang dat het

kabinet hecht aan cultuureducatie is groot en daarom zijn bij het regeerakkoord extra gelden vrijgemaakt. Scholen worden gestimuleerd om cultuureducatie vorm te geven, samen met instellingen in de omgeving.

Uit onderzoek blijkt dat cultuureducatie leidt tot meer kennis van cultuurhistorische ontwikkelingen, een vergroot zelfbewustzijn bij jongeren, betere algemene leerprestaties en respect voor elkaar.¹³ De doelgroep jongeren tussen de 15 en de 25 jaar heeft steeds minder interesse voor museumbezoek, maar inzet op cultuureducatie bij jonge kinderen lijkt de interesse op latere leeftijd te bevorderen. Cijfers van het SCP over de periode 1999-2003 wijzen op een lichte toename van het aantal bezoeken aan musea door kinderen en jongeren, die mogelijk terug te voeren is op de beleidsimpuls Cultuur en School en het Actieplan Cultuurbereik (SCP 2005).

Het project Cultuur en School en het Actieplan Cultuurbereik zijn mede met het oog op het effect van cultuureducatie door mij gecontinueerd. Het delen van ervaringen en kennis op het terrein van cultuureducatie vind ik van groot belang. Ik verwacht van musea dat zij niet blijven steken in een routineuze werkwijze op dit terrein. Juist hier is het sluiten van allianties met instellingen buiten het museum van belang, zoals met de scholen, met de buurt en met ondersteunende instellingen. Dat heeft al geleid tot diverse innovatieve projecten, ook bij musea. Er zijn baanbrekende voorlopers die de afgelopen jaren veel ervaring hebben opgedaan, zoals de Amsterdamse musea in het G.R.A.S.-project, het Leidse 'Museum en School' en het Limburgs Museum.

Ook scholen innoveren. En dat doen ze in hoog tempo. Scholen die cultuureducatie tot een van de speerpunten in hun beleid maken zijn vaak scholen die een breed cultuurbegrip hanteren. Zij zien cultuur bij uitstek als een middel dat vakgebieden overstijgt, en benaderen cultuur als manier om nieuwe onderwijsmethoden mede vorm te geven. Scholen staan per definitie midden in de samenleving en veranderen mee. Net als bij de musea zijn er ook onder scholen voorlopers. In het traject 'Versterking cultuureducatie in het primair onderwijs' valt op dat een school die op cultuurgebied innoveert dat ook vaak doet op andere terreinen zoals techniek en ict. Voorlopers zijn doorgaans scholen met sterke ambities op het gebied van cultuur en met visie op onderwijs. In de vormgeving van hun cultuurbeleid worden scholen steeds zelfstandiger: er ontstaat daadwerkelijk een markt van vraag en aanbod.

Er is alle reden om juist nu extra in te zetten: in 2007 moet cultuureducatie verankerd zijn in het beleid van de school¹⁴ en dienen ook musea een antwoord te hebben op die vraag. Dat is een kans, omdat niet alleen de omgeving van het onderwijs verandert, maar ook die van culturele instellingen. Musea die bij de tijd blijven, systematisch innoveren en daarbij ambities tonen op het gebied van educatie zullen partners vinden in scholen die ambities tonen op het gebied van cultuur. Op het raakvlak van die ambities kunnen nieuwe eigentijdse vormen van cultuureducatie ontstaan, die niet alleen aansluiten bij de praktijk van het onderwijs, maar daarnaast ook de intrinsieke waarde van cultuur (beleving) zichtbaar en voelbaar maken.

Deskundigheidsbevordering door het delen van kennis en een handreiking aan kleine musea zonder educatieve staf zijn aandachtspunten die binnen Cultuur en School zullen worden opgepakt. Bovendien is het de bedoeling om culturele instellingen te gaan ondersteunen in het blijven ontwikkelen van vernieuwende, op scholen toegesneden cultuureducatieve projecten. In 2006 zal daarvoor een regeling worden gestart bij de cultuurfondsen. Daaraan gekoppeld wil ik de cultuureducatieve infrastructuur versterken, met als doel kennisdeling, deskundigheidsbevordering en kwaliteitsverbetering. Net als diversiteit zal ook educatie terugkomen in de beoordeling van musea en een belangrijke rol spelen bij de visitatie.

musea en de canon

Musea kunnen het heden en de actualiteit begrijpelijk maken vanuit cultuurhistorisch perspectief. Dat biedt ze de kans om in te spelen op de actuele discussie over 'gedeelde

13 *Inspiration, Identity, Learning: the value of museums*, 2004, Department of Culture, Media and Sports.

14 Aan de Onderwijsraad is gevraagd om, samen met de Raad voor Cultuur, te adviseren over de wijze waarop die verankering kan worden bestendigd (Werkprogramma 2006).

geschiedenis', kennis van het 'verhaal van Nederland' en het belang van de ontwikkeling van een historische en culturele canon.

In zijn advies uit 2002 heeft de Raad voor Cultuur gewezen op de belangrijke rol die musea spelen bij het verstevigen van historisch besef. Een gedifferentieerd en samenhangend museaal aanbod kan onder meer tot stand komen via op elkaar afgestemde presentaties, die samen het verhaal van de Nederlandse geschiedenis vertellen. De Raad wijst op de verantwoordelijkheid van het rijk om daarbij pluriformiteit te waarborgen. Geschiedenis niet als één statisch eendimensionaal nationaal verhaal, maar in zijn verschillende betekenissen, vanuit internationaal en intercultureel perspectief, waarbij ook de schaduwkanten van onze geschiedenis worden belicht. Daarbij zijn niet alleen musea aan zet (cultuurhistorische, maar ook volkenkundige en kunstmusea), maar ook andere culturele instellingen zoals archieven en bibliotheken.

Een aantal rijksgesubsidieerde musea is in staat om met hun collecties de belangrijkste nationale verhalen te presenteren. Maar deze verhalen staan nu nogal op zichzelf, zoals ook de Raad constateert. Meer afstemming van collecties en programmering kan zorgen voor meer samenhang. Daarnaast zijn er regionale en lokale musea en andere erfgoedinstellingen die verhalen vertellen over regionale en lokale geschiedenis. Zij spelen een belangrijke rol in de overdracht van kennis over en inzicht in de omgevingsgeschiedenis, een onderwerp dat kan rekenen op de interesse van een breed publiek. Digitale ontsluiting betekent dat objecten uit de verschillende collecties in een virtueel 'Nederlands Historisch Museum' kunnen worden samengebracht.

De Onderwijsraad adviseerde in het voorjaar van 2005 een canon van leerinhouden te ontwikkelen voor het onderwijs. De vervolgens door de regering ingestelde Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon heeft de opdracht in september 2006 met voorstellen te komen voor een canon van historische, culturele en maatschappelijke kennis. Musea, archieven, bibliotheken en andere erfgoedinstellingen kunnen die kennis zichtbaar maken en de bronnen toegankelijk maken voor het onderwijs.

Momenteel wordt op initiatief van OCW en BZK een haalbaarheidsstudie verricht voor een eventueel Centrum voor Geschiedenis en Democratie. Een dergelijke instelling zou Nederlandse burgers enthousiast moeten maken voor geschiedenis en cultuur en ze actief kennis moeten laten maken met de Nederlandse rechtsstaat, om zo actief burgerschap te bevorderen. Mocht het Centrum in enige vorm worden gerealiseerd, dan zou samenwerking tussen deze instelling en de organisaties die collecties presenteren meerwaarde kunnen opleveren.

BEWAREN OM TEWEEG TE BRENGEN

[5] Hoe verder

De kern van deze brief is de inhoudelijke visie op de rol van het museum. Een 'levend' museum staat midden in de maatschappij en bewaart om teweeg te brengen. Het biedt zo kennisverwerving, reflectie, verdieping en inspiratie voor zoveel mogelijk verschillende mensen. Het verheugt mij dat dat beeld wordt gedeeld door de bestuurders in gemeenten en provincies, door de Raad voor Cultuur en door veel musea. De ambitie is er, maar nu begint het waarmaken pas.

Voor de versterking van zowel 'continuïteit' als 'beweging' zet ik op de volgende manieren in:

continuïteit

- ⌘ een duidelijke rolverdeling tussen rijk, provincies en gemeenten
- ⌘ langlopend subsidieperspectief voor rijkscollectiebeherende musea met een beheers-overeenkomst
- ⌘ beoordeling door (internationale) visitatie
- ⌘ ondersteuning bij mecenaat en 'bedrijvige' musea
- ⌘ herijking van de rijkscollectie (waardestellend kader voor de Collectie Nederland)
- ⌘ stimuleren van afstemming en samenwerking op terrein van collectiebeleid (ook internationaal)

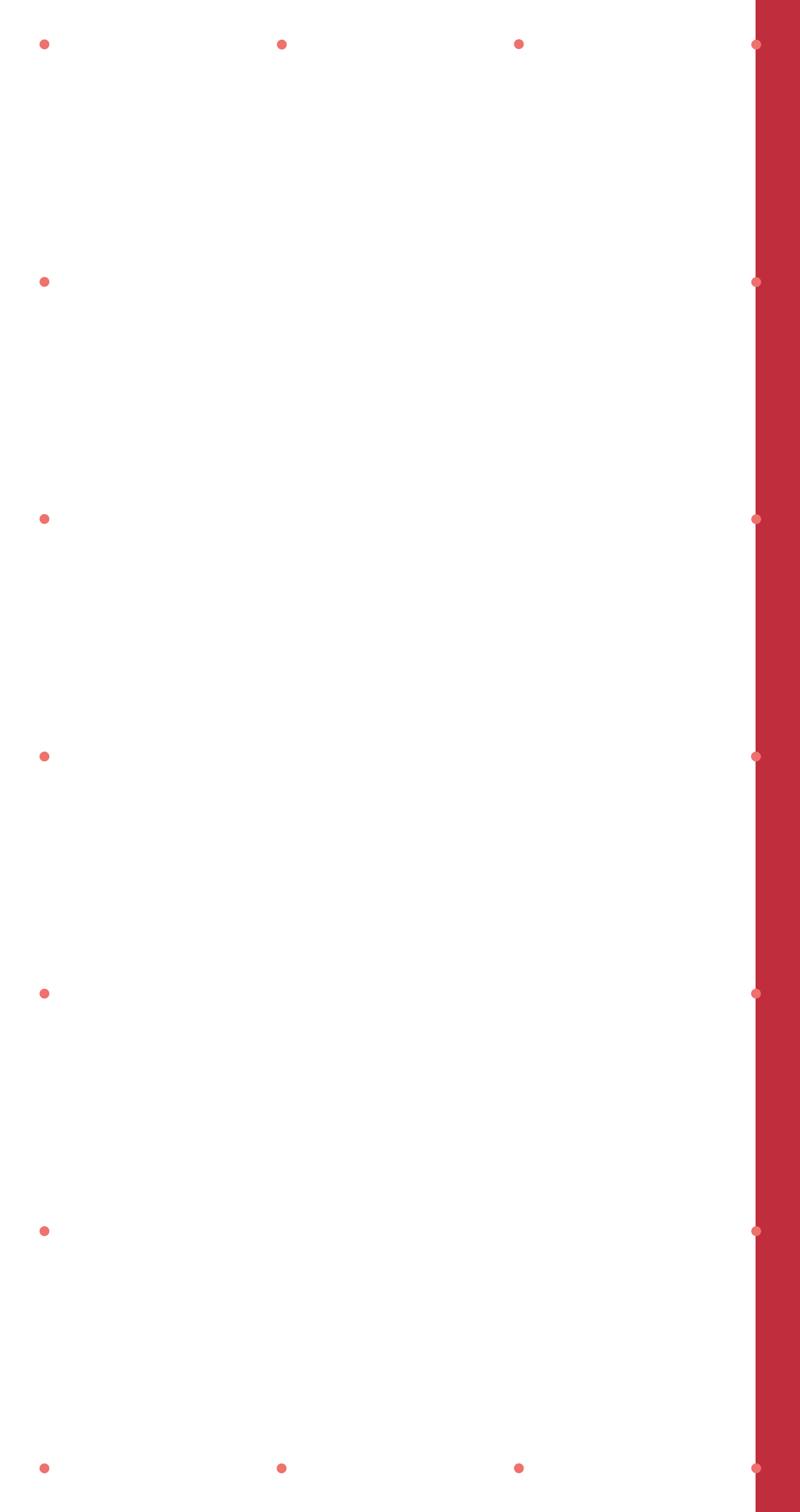
beweging

- ⌘ inzet op de ontwikkeling van onderscheidende profilering van musea
- ⌘ extra inzet op diversiteit
- ⌘ extra inzet op educatie: innovatietraject bij musea
- ⌘ extra inzet op doelgroepgericht werken
- ⌘ inzet op de presentatie van de Nederlandse Canon

Het instrumentarium dat tot mijn beschikking staat om de gewenste beweging te stimuleren behoeft op onderdelen nog uitwerking, ook omdat sommige maatregelen pas op langere termijn in werking kunnen treden of vragen om financiële ruimte, die de komende jaren via herprioritering binnen de beschikbare budgetten zal worden vrijgemaakt. De Kamer ontvangt die uitwerking in 2006. Ik zal op onderdelen ook de Raad voor Cultuur daarover om advies vragen.

Ter afsluiting nog dit. In de rondetafelgesprekken over museale strategie heb ik veel verschillende visies gehoord. Maar wat mij het meest is bijgebleven zijn de gedreven en overtuigende uitspraken over de wezenlijke rol die musea zouden moeten vervullen: 'Musea moeten zich verhouden tot de samenleving en daar uitdrukking aan geven'. 'Een museum is een plek waar iets met je gebeurt'. 'Een museum is een aanjager, een intermediair, een georganiseerde ontmoetingsplaats'.

Cultuuroverdracht is geen vluchtige trend. Als de musea die rol meer en meer gaan vervullen, daarbij daadwerkelijk inspelen op de veranderende samenleving en op die manier zoveel mogelijk bezoekers bereiken, dan is mijn missie geslaagd.

**Ministerie van Onderwijs,
Cultuur en Wetenschap**

Telefoon 070-412.34.56
www.minocw.nl

Uitgave: december 2005

Productie

Leo Wijnhoven/Dieke Wesselingh

Vormgeving

JB&A raster, Delft

Druk

drukkerij Zuidam, Woerden

Nabestellen

Postbus 51
Telefoon (0800) 8051 (gratis) of
www.postbus51.nl

ISBN.90-5910-094-8

Prijs € 7,50

Meer informatie

www.minocw.nl